

Vedení civilního soudního řízení – ekonomické modely a možnosti jejich aplikace v českém civilním procesu

TOMÁŠ STŘELEČEK*

Case management in civil procedure – economic models and possibilities of their application in Czech civil procedure

Summary: The article focuses on distinguishing selected models of civil procedure derived from economic thinking with the aim to define their benefit for efficient case management. These economic models are then applied to Czech civil procedure and its selected institutes in order to present the conclusions of the application as *de lege lata* proposals for civil procedural law. In this article, the principles of a new legislation are likewise proposed based on the case management approach reflecting these economic models.

Key words: civil procedural law, case management, economic models of civil procedure, material and formal case management, opportunity costs

DOI: <https://doi.org/10.71372/VWQB6060>

Úvod

Příspěvek si dává za cíl analyzovat ekonomické modely v souvislostech vedení civilního soudního řízení (konkrétně nalézacího civilního soudního řízení sporného), z nichž vyplývají některé zásadní poznatky, které je vhodné aplikovat, aby řízení bylo vedeno hospodárně.¹

Tradičně v českých podmínkách dělíme vedení civilního soudního řízení na materiální a formální vedení řízení.² V poslední době je však rozlišován jako zastřešující pojem *case management*,³ který je zaměřen na délku a náklady soudního řízení. *Case management* je tak nástrojem v rukou soudu (soudce), který má za cíl sledovat primárně i mimoprocenální cíle snižování délky a nákladů soudního řízení (mimo nastolení právní jistoty rozsudkem a spravedlnosti rozhodnutí). Pro *case management* je charakteristické, že uplatnění jednotlivých

procesních institutů v konkrétní věci má být přizpůsobeno významu, hodnotě a složitosti sporu.⁴ Měřítkem vedení řízení je tak jeho přiměřenost (proporcionalita).⁵ V krajní poloze je pak *case management* chápán jako „nová ideologie civilního procesu“.⁶

Příspěvek nejprve představuje vybrané teoretické ekonomické modely významné z pohledu autora v souvislostech vedení civilního soudního řízení, a to (i) model chápající civilní soudní spor jako prostředek vyjednávání, (ii) model racionálního očekávání, (iii) model motivace advokátů jako zástupců účastníka vést (dlouhé a nákladné) spory, (iv) model zaměřený na náklady a výnosy soudních sporů se zvláštním zřetelem na náklady ušlé příležitosti. Tyto modely následně příspěvek aplikuje na český civilní proces a vyvozuje z nich závěry pro možné změny přístupy ve vedení řízení *de lege lata* a nabízí rovněž některé úvahy a náměty *de lege ferenda*.

* Autor působí jako odborný asistent na katedře občanského práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Příspěvek vznikl v rámci projektu „Empirický přístup k civilnímu procesu: mikro a makro řízení soudních sporů“ č. TQ01000570 se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu SIGMA. E-mail: strectek@prf.cuni.cz.

¹ Viz princip hospodárnosti (str. 73 a násl. In WINTEROVÁ, A., MACKOVÁ, A. a kolektiv. *Civilní právo procesní. Díl první: řízení nalézací. 10., aktualizované vydání.* Praha: Leges, 2025, 653 str.) jako jeden z komponentů práva na spravedlivý proces.

² Viz např. HORA, V. *Československé civilní právo procesní. Díl I.–III.* Praha: Wolters Kluwer, 2010, 211 s., 442 str. a 286 str. ISBN 978-80-7357-540-3.

³ Viz Modelová evropská pravidla civilního procesu, část III – Case Management.

⁴ Viz anglické Civil Procedure Rules, část 3 – The Court's Case Management Powers.

⁵ Viz anglické Civil Procedure Rules, pravidlo 1.1 odst. (2) písm. (c) body (i), (ii), (iii), viz Modelová evropská pravidla civilního procesu, pravidlo 5 odst. (2).

⁶ Viz CADIET, L. *Case management judiciaire et déformalisation de la procédure. Ecole Nationale d'Administration.* Dostupné na <https://www.cairn.info/revue-francaise-d-administration-publique.htm> [online]. [cit. 2025-03-10], viz též RHEE, C. H. van. *Case Management in Europe: A Modern Approach to Civil Litigation.* In: *International Journal of Procedural Law.* Antwerp: Intersentia, 2018, č. 1, str. 65–84. ISSN 2034-5275.

Vybrané ekonomické modely civilního procesu

Ekonomickým modelem je chápán v tomto příspěvku model vycházející z ekonomického myšlení, který dílčím způsobem analyzuje nalézací civilní řízení sporné jako ekonomický fenomén. Jednotlivé dále představené vybrané ekonomické modely tak nemají za cíl komplexně popsat a vysvětlit fenomén nalézacího civilního řízení sporného, avšak vystihují na základě ekonomického myšlení některé zásadní aspekty takového řízení. Tyto modely slouží jako instrumentarium pro analýzu některých klíčových otázek vedení řízení. Poznatky, kterých je na základě nich možné docílit, je pak vhodné využít při aplikaci nástrojů *case managementu* (eventuálně jako důvod pro změnu právní úpravy), jak bude analyzováno dále.

Prvním teoretickým modelem, vycházejícím z ekonomického myšlení, je model civilního soudního sporu jako prostředku vyjednávání o jakékoli jiné transakci, byť jde o vyjednávání v poslední možnosti (*ultima ratio*).⁷ Podle tohoto modelu se tak podstatně soudní spor neodlišuje od vyjednávání, které mezi sebou strany sporu jinak činí, když se snaží žalobce „prodat“⁸ žalobu žalovanému, avšak rozhodnutí o prodeji (a koupi) je vyhrazeno nezúčastněnému třetímu.

Druhým teoretickým modelem je model racionálního očekávání zaměřený na racionální očekávání účastníků, jejich zástupců (advokátů), soudců a dalších justičních osob.⁹ Model vychází z předpokladu *homo oeconomicus* čili člověka ekonomického, který je klasickým modelem pro jednání jednotlivce, maximalizující svůj užitek.

Třetím rozlišeným modelem je model motivace advokátů jako zástupců účastníka vést (dlouhé a nákladné) spory (*lawyer-induced litigation hypothesis*)¹⁰. Tento model do velké míry vychází z problému pána a správce (*principal-agent problem*) aplikovaného na civilní

proces, kde užitek z civilního řízení advokáta jako zástupce účastníka (správce) se odlišuje od užitku účastníka (pán), který je zastupován. Optimální délka a nákladnost civilního soudního sporu je tak pro advokáta jako zástupce účastníka a zastoupeného účastníka odlišná.

Čtvrtým teoretickým modelem je model nákladů a výnosů aplikovaný na civilní soudní spory, se zvláštním zřetelem na náklady ušlé příležitosti. Jde o základní ekonomický model *cost-benefit* analýzy (*cost-benefit analysis*), v rámci kterého jsou zkoumány ekonomické náklady (nikoli jen náklady řízení ve smyslu procesním, tedy nejen ty, které jsou předmětem eventuální náhrady nákladů řízení; čili jsou zkoumány jak náklady soukromé, tak společenské, jak implicitní, tak explicitní) a ekonomické výnosy (jak soukromé, tak společenské, jak implicitní, tak explicitní). Zvláštní zřetel je pak kladen na zkoumání zejména nákladů ušlé příležitosti (*opportunity costs*).

Aplikace ekonomických modelů na český civilní proces – vybrané otázky

Pro první z uvedených modelů, model chápající civilní soudní spor jako prostředek vyjednávání, jsou pak v poměrech českého civilního procesu zásadní zejména tyto instituty a jejich aplikace: předžalobní výzva,¹¹ smír,¹² eventuálně nařízené první setkání s mediátorem,¹³ povinnost tvrzení a povinnost důkazní,¹⁴ přípravné jednání,¹⁵ jednání¹⁶ a rozsudek.¹⁷ Jestliže je aplikace předmětného modelu zkoumána s ohledem na *case management*, s cílem zkracovat délku řízení a snižovat náklady řízení, pak aktuální právní regulace tohoto vyjednávání a jeho aplikace je založena na tom, že se možnosti smírného vyřešení sporu (což lze považovat za nejrychlejší a nejméně nákladnou možnost skončení sporu) omezují zpravidla na začátek řízení. Rovněž

⁷ Viz MILLER, G. P. Introduction: Economic Analysis of Civil Procedure. In: *Journal of Legal Studies*. Chicago: University of Chicago Press, 1994, roč. 23, č. 1, str. 303–306. ISSN 0047-2530.

⁸ Nejde o prodej ve smyslu právním, jde o prodej ve smyslu ekonomického chápání transakce o nároku (jedna strana nabízí, resp. prodává, nárok vtělený do žaloby, druhá strana jej eventuálně kupuje či nikoli, rozhodnutí o „prodeji, resp. koupi“ je však – pokud strany neuzavrou smír – na soudu).

⁹ Teorie racionálního očekávání se uplatňuje například v monetární ekonomii; za průkopníka této teorie je považován John F. Muth (MUTH, J. F. Rational Expectations and the Theory of Price Movements, str. 315–335. In: *Econometrica*. č. 3, ročník 29. Cleveland: The Econometric Society, 1961). Tato teorie, pokud je autorovi známo, nebyla rozpracována pro nalézací civilní řízení soudní, avšak dílčím způsobem z ní vycházejí obecná doporučení řady mezinárodních organizací, jestliže staví na předvídatelnosti soudních řízení a justice vůbec (viz např. World Bank a její pravidelně vycházející publikace *Doing Business*).

¹⁰ Viz BIELEN, S., MARNEFFE, W. Testing the Lawyer-Induced Litigation Hypothesis in Europe. In: *Applied Economics*. Č. 16, ročník 50. Coventry: Warwick University, 2017.

¹¹ Viz § 142a zákona č. 99/19663 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále též jen jako „OSŘ“).

¹² Viz § 99 OSŘ.

¹³ Viz § 100 odst. 2 OSŘ.

¹⁴ Viz zejm. § 79, § 101 odst. 1, dále § 120 OSŘ.

¹⁵ Viz § 114c OSŘ.

¹⁶ Viz § 115 a násl. OSŘ.

¹⁷ Viz § 152 a násl. OSŘ.

jsou závislé na schopnostech soudce být soudcem smířčím, pokus o smír může být činněn toliko formálně (stejně tak jen formálně může být nařizováno první setkání s mediátorem, zbytečně tak prodlužující a prodražující soudní spor). Též předžalobní výzva, která má bránit mj. zbytečným (překvapivým) sporům, rovněž může být vnímána jen jako formální nástroj, s eventuálním dopadem do náhrady nákladů řízení. Vlastní „vyjednávání“ stran (řečeno terminologií tohoto modelu) pak směřuje do prvního jednání (jestliže zpravidla, jak známo v českých poměrech, fakticky neprobíhá přípravné jednání a věc je nařizována přímo na jednání první). Již jen absencí přípravného jednání jsou strany omezeny v tomto svém „vyjednávání“. V prvním jednání jsou pak strany omezeny ve svém „vyjednávání“ tím, že musí při příslušných poučeních splnit svoji povinnost tvrzení a důkazní (zákonná koncentrace), jinak jsou – již jen proto – vystaveny eventuálnímu negativnímu rozsudku proti nim. Soud má zásadně rozhodnout po jediném jednání. Přestože právní úprava vychází z toho, že jak soud (soudce) je činný v řízení, tak i strany sporu jsou vázány povinností součinnosti (vůči soudu), soud v řízení pokračuje i při jejich nečinnosti.¹⁸ Zákon pak výslovně nestanovuje povinnost součinnosti sporných stran vůči sobě, i tím nepodporuje eventuální další vyjednávání stran. Zásadním procesním institutem je povinnost a břemeno tvrzení a důkazní, které umožňují soudu rozhodnout spor podle unesení předmětných břemen žalobcem (eventuálně žalovaným), jak vyplývají z hmotného práva. Přestože právní úprava zásadně dává prostor pro „vyjednávání“ v rámci pokusu o smír a event. v rámci přípravného jednání jako takového, ze shora uvedeného se podává, že zásadním nedostatkem současné právní úpravy a zejména pak její aplikace je menší prostor pro (soukromé) „vyjednávání“ stran (zpravidla chybějící přípravné jednání, eventuálně formální pokus o smír) a vedení řízení je koncentrováno do jednání, kde se však již plně nemůže projevit vyjednávání stran, které musí především plnit své povinnosti tvrzení a důkazní.

Pro model racionálního očekávání zaměřený na racionální očekávání účastníků, jejich zástupců (advokátů), soudců a dalších justičních osob jsou zásadní zejména tyto instituty a jejich aplikace: přípravné jednání, jednání

(a rozhodnutí po jediném jednání),¹⁹ koncentrace řízení.²⁰ Jestliže je aplikace předmětného modelu zkoumána s ohledem na *case management*, s cílem zkracovat délku řízení a snižovat náklady řízení, pak aktuální právní regulace a její aplikace zcela nepodporuje předvídatelnost řízení, a tak ani předvídatelnost jeho nákladů. Jak známo v českých podmínkách, pokud zpravidla neprobíhá přípravné jednání, ani není zpravidla rozhodnuto po jediném jednání (i poučování o koncentraci řízení může být oddalováno, příp. rozměňováno dodatečnými poučeními či neučiněno vůbec), pak nemá účastník možnost vytvořit si očekávání o průběhu řízení a jeho nákladech. Přestože právní úprava nastavuje základní očekávání v podobě rozhodnutí po jediném jednání a v podobě zákonné koncentrace, její aplikace může vykazovat deficit, které se projevují v zásadně organické podobě (bez jasného a sděleného plánu) vedení řízení. Ostatně právní úprava ani neukládá soudu stanovovat účastníkům na začátku řízení v rámci vedení řízení plán jednání, plán dokazování atp. Očekávání účastníků jsou dílčím způsobem řízena zpravidla jen na jednání, a to prostřednictvím zákonných poučení a eventuálně odročením jednání. Z uvedeného se tak podává, že zejména účastníci (případně jejich zástupci) nemohou zpravidla tvořit svá očekávání konsistentně a pro celé řízení, ale musí je přizpůsobovat (někdy i významně) dílčím rozhodnutím soudu (soudce) v rámci vedení řízení, které však není fixováno zastřešujícím sděleným plánem konkrétního řízení, příp. plánem nákladů řízení. Je tak velmi obtížné, aby se racionální očekávání jak co do vedení řízení, tak co do nákladů – jako předpoklad předvídatelnosti – vytvořila.

Pro model motivace advokátů jako zástupců účastníka vést (dlouhé a nákladné) spory je rozhodný zejména způsob určení odměny za zastupování advokátem, kde je postupováno podle vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 177/1996 Sb., o odměnách advokátů a náhradách advokátů za poskytování právních služeb (advokátní tarif), ve znění pozdějších předpisů. V rámci vedení řízení – které je zpravidla organické, jak bylo již naznačeno – pak advokáti jako zástupci účastníků mohou plně využít toho, že jejich odměna je závislá mimo sazby hodnoty sporu na počtu úkonů právní služby. Ani tato skutečnost nevede s ohledem na zkoumaný

¹⁸ Viz § 101 odst. 2 OSŘ.

¹⁹ Viz zejm. § 114c odst. 1 OSŘ.

²⁰ Viz zejm. § 118b OSŘ.

case management k tomu, že by advokáti jako zástupci účastníků (přestože by to mohlo být v zájmu účastníků) byli motivováni k rychlejšímu a méně nákladným řízením. Jedinou podstatnou protiváhou je tak všeobecná povinnost soudu věc projednat a rozhodnout co nejrychleji.²¹

Konečně pokud jde o model zaměřený na náklady a výnosy soudních sporů se zvláštním zřetelem na náklady ušlé příležitosti, pak se zásadně omezuje aplikace tohoto modelu v poměrech českého civilního procesu na druhy nákladů řízení²² a jejich placení,²³ dále na otázku náhrady nákladů řízení.²⁴ Jestliže je aplikace předmětného modelu zkoumána s ohledem na *case management*, s cílem zkracovat délku řízení a snižovat náklady řízení, pak právní úprava dává k dispozici vymezení nákladů řízení a principy placení a hrazení nákladů, mimo již zmíněného všeobecného požadavku na co nejrychlejší projednání a rozhodnutí věci, avšak nestanovuje bližší pravidla pro řízení nákladů řízení. Stejně tak není pravidlo, aby soud stanovil plán nákladů řízení, které vzniknou; zpravidla se soud omezuje na to, že sdělí, že budou náklady řízení velké, resp. že již některé náklady řízení mohou být neúčelné, a tak nemusí být nahraditelné. Konečně soudy (soudci) důsledně neberou v úvahu zpravidla náklady ušlé příležitosti, když ne vždy rozlišují, že to, že se např. méně hodnotné, méně významné a méně složité kauze budou věnovat nadproporcionálně (např. nadproporcionálním počtem jednání), znamená, že ušlá příležitost spočívá v tom, že se jiným kauzám o to méně věnují, resp. dochází k jejich pozdějšímu projednání a rozhodnutí.

Možné změny přístupu *de lege lata*, úvahy *de lege ferenda*

Vzhledem ke shora provedené aplikaci jednotlivých vybraných ekonomických modelů lze dospět k tomu, že zákon a jeho aplikace plně nereflektují některé závěry představených modelů s ohledem na měřítko přiměřenosti v rámci vedení řízení s cílem zejména zkracovat délku řízení a snižovat náklady řízení. Nabízí se tak zejména změna přístupu *de lege lata* (v rámci mezi platné a účinné právní úpravy) a dále pak se nabízí některé změny *de lege ferenda*.

Prvním okruhem nabízených změn přístupu *de lege lata*, reflektujících závěry plynoucí z aplikace modelu chápající civilní soudní spor jako prostředek vyjednávání, je posílení možností soudu dát průchod (v rámci řízení i mimo něj) vyjednávání stran. Klíčové je tak zejména důsledné využívání přípravného jednání a posílení role soudce jako soudce smířčího.

Druhým okruhem nabízených změn přístupu *de lege lata*, reflektujících závěry plynoucí z aplikace modelu racionálního očekávání zaměřeného na racionální očekávání účastníků, jejich zástupců (advokátů), soudců a dalších justičních osob a též modelu motivace advokátů jako zástupců účastníka vést (dlouhé a nákladné) spory, je zejména důsledné řízení očekávání především účastníků v rámci vedení řízení a řízení očekávání nákladů řízení. Tyto návrhy změn pak zvláště též reflektují závěry aplikace modelu zaměřeného na náklady a výnosy soudních sporů se zvláštním zřetelem na náklady ušlé příležitosti. Lze tak dospět k závěru, že je vhodné (a v mezích platné a účinné právní úpravy možné), aby soudy (soudci) sdělovaly účastníkům (a jejich zástupcům) plány řízení (kolik jednání je plánováno a kdy, kdy je možné podat vyjádření, repliku, dupliku, jaký je plánovaný rozsah těchto vyjádření apod.), eventuálně plány jednotlivých částí řízení (kupř. plán jednání – co bude předmětem jednání, jak dlouho bude trvat apod.), dále plány nákladů řízení (a to předpokládané náklady řízení co do druhu a jejich výše).

Posledním okruhem navržených změn, do kterých se promítá zejména aplikace modelu motivace advokátů jako zástupců účastníka vést (dlouhé a nákladné) spory, ale též modelu chápajícího civilní soudní spor jako prostředek vyjednávání, jsou následující změny *de lege ferenda*. Z uvedené analýzy se podává, že je vhodné uvažovat o zavedení jako pravidla odměny za zastupování paušální, a to za celé řízení (s eventuálním ponecháním úkonové odměny tam, kde to bude důvodné). Uvedený návrh by vyžadoval novelizaci vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 177/1996 Sb., o odměnách advokátů a náhradách advokátů za poskytování právních služeb (advokátní tarif), ve znění pozdějších předpisů.

²¹ Viz § 101 odst. 1 OSŘ.

²² Viz § 137 a násl. OSŘ.

²³ Viz § 140 a násl. OSŘ.

²⁴ Viz § 142 a násl. OSŘ.

Závěr

Cílem příspěvku bylo analyzovat vybrané ekonomické modely, a to (i) model chápající civilní soudní spor jako prostředek vyjednávání, (ii) model racionálního očekávání, (iii) model motivace advokátů jako zástupců účastníka vést (dlouhé a nákladné) spory, (iv) model zaměřený na náklady a výnosy soudních sporů se zvláštním zřetelem na náklady ušlé příležitosti) v aplikaci na české nalézací civilní řízení sporné s ohledem vedení řízení (*case management*). Z provedené analýzy vyplynulo, že současná právní úprava sice nastavuje jednak základní očekávání účastníků (rozhodnutí po jediném jednání, zákonná

koncentrace řízení), avšak plně neprosazuje řízení očekávání účastníků co do vedení řízení a řízení očekávání nákladů řízení. Zvlášť je pak prostor vyjednávání účastníků omezován nenařizováním přípravných jednání a rovněž možnou (pouhou) formálností některých postupů – pokus o smír, první setkání s mediátorem. Autor tak navrhuje, aby se vedení řízení napříště (v rámci platné a účinné právní úpravy) řídilo více zájmem poskytnutí většího prostoru pro vyjednávání stran (což může vést k rychlejšímu a méně nákladnému skončení sporu) a posílení role soudu v plánování řízení a jeho nákladů sdělováním plánů řízení a plánů nákladů řízení (pro celé řízení i jejich jednotlivé úseky).